

УДК 343.121
DOI <https://doi.org/10.32782/39221418>

Самойленко С. В.,
*аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING THE INVESTIGATION OF PROVOCATION OF BRIBERY

Наукову статтю присвячено висвітленню питання використання спеціальних знань під час формування основ методики провокації підкупу. В статті проведений аналіз підходів до визначення поняття використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінального провадження. Презюмовано, що під поняттям спеціальні знання розуміють систему теоретичних знань та практичних навичок у галузі конкретної науки або техніки, мистецтва та ремесла, що набуті шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду та використовуються у процесуальних та не процесуальних формах. Доведено, що в контексті дослідження особливостей розслідування кримінальних проваджень за фактами провокації підкупу, доцільно вести мову про використання чотирьох основних форм застосування спеціальних знань: призначення судових експертиз; залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; консультативна та довідкова допомога спеціаліста; безпосереднє використання слідчим спеціальних знань. Анкетуванням практиків встановлено, що в ході проведення досудового розслідування кримінальних проваджень про провокацію підкупу, слід призначати наступні види судових експертиз: експертизу речовин, матеріалів та виробів, почеркознавчу, техніко-криміналістичну; технічну експертизу документів, лінгвістичну, фоноскопичну та інші види. Встановлено, що залучення спеціаліста, під час розслідування досліджуваних нами категорії кримінальних правопорушень, відбувається шляхом залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також отримання зразків, необхідних для проведення експертизи. Сформульовано завдання, що вирішують зазначені види криміналістичних експертиз та сформульовано перелік питань, що слід ставити на виконання експерту.

Ключові слова: кримінальне провадження, розслідування, підкуп, провокація, неправомірна вигода, пропонування, обіцянка, надання, підбурення, службова особа, спеціаліст, експертиза, зразки, спеціальні знання.

The scientific article is devoted to highlighting the issue of the use of special knowledge during the formation of the foundations of the technique of bribery provocation. The article analyzes approaches to defining the concept of using special knowledge during pre-trial investigation of criminal proceedings. It is assumed that the concept of special knowledge means a system of theoretical knowledge and practical skills in the field of specific science or technology, arts and crafts, acquired through special training or professional experience and used in procedural and non-procedural forms. It has been proven that in the context of the study of the peculiarities of the investigation of criminal proceedings on the facts of provocation of bribery, it is appropriate to talk about the use of four main forms of application of special knowledge: the appointment of forensic examinations; involving a specialist to participate in investigative (search) actions; advisory and reference assistance of a specialist; direct use of special knowledge by the investigator. The survey of practitioners established that during the pre-trial investigation of criminal proceedings on provocation of bribery, the following types of forensic examinations should be appointed: examination of substances, materials and products, handwriting, technical forensic examination; technical examination of documents, linguistic, phonoscopic and other types. It was established that the involvement of a specialist, during the investigation of the categories of criminal offenses under investigation by us, takes place by involving the specialist in conducting separate investigative (search) actions, as well as obtaining samples necessary for the examination. The tasks to be solved by the mentioned types of forensic examinations are formulated and the list of questions that should be put to the expert is formulated.

Key words: criminal proceedings, investigation, bribe, provocation, undue advantage, offer, promise, provision, incitement, official, specialist, expertise, samples, special knowledge.

Постановка проблеми. Теорія та практика боротьби зі злочинністю у сучасних умовах засвідчує наявність значних складнощів у пошуковій та пізнавальній діяльності

з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Спостерігається безперервна модифікація способів учинення злочинів та зростання професійного рівня і кваліфікації злочинців, що вимагає належного науково-обґрунтованого інформаційного забезпечення слідчих і оперативних підрозділів, широкого використання спеціальних знань для їх виявлення та розслідування.

Стан опрацювання. Окремі проблеми використання спеціальних знань досліджувались у наукових працях Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, А. В. Бондара, Т. В. Варфоломеевої, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, І. В. Куриліна, А. В. Мировської, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, М. Я. Сегая, В. І. Семенова, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька та інших, проте, на наше переконання, варіювання окремих ознак та властивостей елементів криміналістичної характеристики провокації підкупу, зумовлює потребу у більш детальному вивченні особливостей використання спеціальних знань в контексті розслідування досліджуваного виду кримінальних правопорушень.

Метою статті є висвітлення поняття та значення використання спеціальних знань в методиці розслідування провокації підкупу, а також визначення ролі спеціаліста та особливості призначення типових судових експертиз, під час досудового розслідування досліджуваного виду кримінальних правопорушень.

Виклад основних положень. Аналіз кримінальних проваджень свідчить про те, що для слідчих загалом не зовсім уніфікованим залишається комплекс використання спеціальних знань, зокрема в частині призначення типових видів судових експертиз під час розслідування провокації підкупу, як засобів доказування обставин вчинення злочину. Не завжди проводиться розмежування між експертизами. У значній мірі це обумовлено недостатньою теоретичною розробкою проблем використання спеціальних знань при розслідуванні провокації підкупу.

З урахуванням важливості проблеми використання спеціальних знань, майже до 70-х років ХХ століття велася гостра полемі-

ка про сутність самого терміна. Слід зазначити прогалину у чинному КПК, як відсутність дефініції «спеціальні знання», що дає теоретикам волю вільного її трактування. До прикладу, на думку В.В. Ціркаль, спеціальні знання – це знання та практичний досвід у певній сфері наук, мистецтва, техніки, ремісництва, отримані в результаті спеціальної підготовки та необхідні для всебічного та об'єктивного встановлення всіх обставин, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні [1, с. 44].

Незважаючи на значну кількість поглядів до розуміння дефініції «спеціальні знання», нам найбільш імпонує твердження А. В. Мировської, що спеціальні знання, які використовуються під час кримінального провадження – це система незагальновідомих, незагальнодоступних, науково обґрунтованих і практично апробованих знань, теоретичного та прикладного характеру, в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, отриманих внаслідок спеціальної підготовки, підвищення кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю, що не становлять професійних знань суб'єкта доказування і використовуються з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини під час розслідування кримінальних правопорушень [2, с. 72].

Злочинна діяльність нерозривно пов'язана з діяльністю по виявленню і розслідуванням злочину, через те виникає необхідність включення у механізм розслідування використання спеціальних знань. Ми погоджуємося з думкою, що спеціальні знання – це система теоретичних знань та практичних навичок у галузі конкретної науки або техніки, мистецтва та ремесла, що набуті шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду та використовуються у процесуальних та не процесуальних формах.

В контексті дослідження особливостей розслідування кримінальних проваджень за фактами провокації підкупу, доцільно вести мову про використання чотирьох основних форм застосування спеціальних знань: – призначення судових експертиз; – залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; консультативна та довідкова допомога спеціаліста; безпосереднє використання слідчим спеціальних знань.

Вивченням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що у 100% випадків слідчими призналися судові експертизи в залежності від вилучених в ході розслідування об'єктів. Крім того, лише у 23% слідчими під час розслідування, безпосередньо до проведення СРД – були залучені спеціалісти.

Так, у науці кримінального процесу, судово експертиза визначається як один із способів використання спеціальних знань у судочинстві. Слідчим у якості експерта може бути викликана будь-яка особа, яка має необхідні для дачі висновку знання, тому він сам повинен вивчати компетентність експерта, роз'яснити йому його права та обов'язки. Через це є неправомірною практика покладення обов'язку проведення експертизи на юридичну особу чи визначення керівниками експертних служб без відома слідчого персональних суб'єктів майбутнього експертного дослідження [3, с. 86–87].

В ході анкетування практиків, встановлено, що в ході проведення досудового розслідування кримінальних проваджень про провокацію підкупу, слід призначати наступні види судових експертиз: експертизу речовин, матеріалів та виробів – 11%; почеркознавчу – 13%; техніко-криміналістичну – 12%; технічну експертизу документів – 15%; лінгвістичну – 21%; фоноскопічну – 23%; інші – 5%.

Одним із основних суб'єктів-носіїв спеціальних знань, є спеціаліст, тобто особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України). Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

Відтак, на нашу думку, залучення спеціаліста, під час розслідування досліджуваних нами категорії кримінальних правопорушень, відбувається шляхом залучення спеціаліста до проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також отримання зразків, необхідних для

проведення експертизи. Так, отримання експериментальних зразків є самостійною процесуальною дією, що регламентована ст. 245 КПК України, під час чого значну роль відіграє попередня підготовка. Слід визначити джерело отримання зразків, їх необхідну кількість, обрати способи отримання, встановити місце та умови відбору та необхідні засоби. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 368-370 КК України, свідчить, те, що отримання зразків для експертизи відбувається шляхом помічення предметів неправомірної вигоди спеціальними хімічними речовинами, та їх відібрання під час огляду, вручення та перерахування предметів неправомірної вигоди (69%); відібрання зразків почерку (11%); відібрання зразків (змивів) у затриманого (13%); відібрання зразків ДНК у підозрюваного – 4%; інше – 3%.

Слід зауважити, що поряд з процесуальними та тактичними правилами при одержанні зразків важливо дотримуватися специфічних правил, які впливають з особливостей предмету доказування. Суб'єкти досудового розслідування збирають зразки в процесі розслідування, при провадженні оглядів, обшуків і шляхом тимчасового доступу до речей та документів або шляхом безпосереднього їхнього одержання від підозрюваних, свідків і потерпілих.

На нашу думку, використання спеціальних знань у формі залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування провокації підкупу може бути реалізоване під час проведення контролю за вчиненням злочину, яка у більшості випадків (73%), під час розслідування провокації підкупу проводилося у формі спеціального слідчого експерименту.

Так, контроль за вчиненням злочину, проводиться на підставі постанови прокурора. На нашу думку, прокурор, виносить постанову про проведення контролю за вчиненням злочину, проведення якої доручає слідчому. Так, на нашу думку, слідчий у більшості випадків не володіє спеціальними знаннями, для того, щоб провести самостійно дану негласну слідчу(розшукову) дію. І як зазвичай, слідчий за дорученням, покладає виконання зазначеної постанови на оперативні підрозділи. І власне

з цього часу відбувається використання спеціальних знань оперативних працівників як спеціальних знань спеціаліста. Так, виконуючи зазначене завдання оперативний працівник готує предмет неправомірної вигоди, у більшості випадків під час досудового розслідування це є грошові кошти 91%. Після чого обробляє грошові кошти спеціальними хімічними речовинами. Зазвичай, це спеціальні хімічні аерозолі. Власне на даному етапі відбувається відібрання зразків для експертизи. Оперативний працівник, за участю не менше двох незаінтересованих осіб – понятих, на виконання постанови про проведення контролю за вчинення злочину, який здійснювався у формі спеціального слідчого експерименту, проводить огляд, перерахування, обробку та вручення грошових коштів для проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Оперативний працівник, одягнений у одноразові медичні латексні рукавиці, обробляє грошові кошти (усі купюри) спеціальним невидимим хімічним аерозолем, шляхом його розпилення та в подальшому для перевірки освітлення купюр, освітлення купюр приладом (лампою ультрафіолетового світла), в результаті чого, кожна купюра повинна люмінісцювати жовто-зеленим або іншим кольором (в залежності від спеціальної аерозолі). Крім того, оперативний виготовляє контрольний зразок спеціальної хімічної речовини – невидима аерозоль препарату, що нанесений на аркуш паперу формату А-4, який поміщає до паперового конверту, який підписує №1, який опечатує аркушами паперу із відтиском мастичної печатки. Латексні рукавиці, у яких здійснювалась обробка грошових коштів та контрольний зразок спеціальної хімічної речовини – невидима аерозоль препарату, що нанесений на аркуш паперу формату А-4 поміщені до паперового конверту, який підписують під №2, який опечатує аркушами паперу із відтиском мастичної печатки.

В подальшому, якщо відбувається передача зазначених грошових купюр, слідчий призначатиме експертизу матеріалів, речовин та виробів.

Особливістю експертизи матеріалів, речовин та виробів, що проводиться у справах про провокацію підкупу, що позначається спеціальним хімічним барвником. Питання, що став-

ляться на вирішення перед експертом під час виконання зазначеного виду експертизи є : чи є нашарування спеціальної хімічної речовини – невидима аерозоль препарату на (в): заводському упакованні латексних медичних рукавиць, у яких проводилось освідування; заводському упакованні марлевого бинта (ватного тампону), який використовувався під час проведення освідування; контрольному зразку марлевого бинта (ватного тампону), який використовувався під час проведення освідування; марлевому (ватному) тампоні зі змивами з правої та лівої руки освідуваного; латексних рукавицях у яких проводилось освідування; грошових коштах; заводському упакованні латексних медичних рукавиць, у яких поведився огляд та вручення грошових коштів; латексних медичних рукавиць, у яких поведився огляд та вручення грошових коштів.

Прикладом є висновок судової експертизи з дослідження речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин № 2173 від 15 березня 2016 року, за змістом якого на поверхні п'яти грошових купюр номіналом 100 доларів США (LB13125608H, HB88124613A, LL75636701C, CL38174102A, HI15025173A) та купюри номіналом 200 гривень (ПН8647335) є сліди спеціальної хімічної речовини; на поверхні пачки з-під цигарок «Bond», на поверхні кожної з п'яти цигарок марки «Bond», на внутрішній поверхні правої кишені куртки ОСОБА_2, на поверхні фрагментів серветок зі змивами з правої та лівої рук ОСОБА_2 та на поверхні фрагментів серветок зі змивами з правої та лівої кишені куртки ОСОБА_2 є сліди спеціальної хімічної речовини. Сліди спеціальної хімічної речовини, які виявлені на поверхні двох фрагментів серветок зі змивами з правої та лівої рук ОСОБА_2, на поверхні двох фрагментів серветок зі змивами з правої та лівої кишені куртки ОСОБА_2, на поверхні п'яти грошових купюр номіналом 100 доларів США (LB13125608H, HB88124613A, LL75636701C, CL38174102A, HI15025173A), на поверхні купюри номіналом 200 гривень НБ України (ПН8647335) (в постанові вказана як ПН8647335), на поверхні пачки з-під цигарок, на поверхні п'яти цигарок, на внутрішній поверхні правої кишені куртки чорного кольору, мають спільну родову належність між

собою і зі зразком спеціальної хімічної речовини, наданої для порівняння [4].

Окрім цього, одними із основних об'єктів криміналістичного дослідження у кримінальних провадженнях про провокацію підкупу є документи. Серед досліджуваних об'єктів можна виділити такі документи: 1) документи, що підтверджують статус заявника (суб'єкта підприємницької діяльності, державного службовця, працівника правоохоронного органу тощо); 2) документи, що підтверджують статус особи, що здійснює провокацію підкупу; 4) документи, що були предметом провокації та підбурення; 3) відомості, що мають значення для досудового розслідування, але не відносяться до перерахованих (чорнові записи, листи, тощо).

Відповідно до цього, одним із видів використання спеціальних знань відбувається шляхом призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи.

Почеркознавча експертиза у кримінальних провадженнях про провокацію підкупу має певну специфіку. Носії почерку, які підлягають експертному дослідженню, виконуються зазвичай на бланкових документах і часто не містять багато друкованого тексту, а тому слідчі та експерти можуть мати у розпорядженні невеликі, обмежені обсяги тексту, написаного від руки.

У переважній більшості досліджуваної нами категорії кримінальних проваджень, почеркознавчі експертизи призначалися для вирішення ідентифікаційних задач, спрямованих на встановлення фактів двох видів: підтвердження факту виконання підписів та записів особою, від імені якої вони значаться; підтвердження факту виконання підпису не особою, від імені якої вони значаться; встановлення виконавця. Серед типових експертних задач можна визнати наступні: встановлення факту виконання підписів та записів особою, від імені якої вони значаться, факту виконання обвинуваченим записів та підписів від імені інших осіб; виконавця неправдивих підписів та записів серед декількох обвинувачених, факту технічної підробки підписів. Діагностичні дослідження стосуються лише питань встановлення стану особи, що писала, незвичної обстановки та умов написання. Питання психофізіологічного стану особи, що складала документ ставляться

рідко. За вивченими нами матеріалами очевидно, що на момент призначення почеркознавчої експертизи слідчий вже володіє деталями щодо особи злочинця. До того ж, використання друкованого способу складання текстів призвело, за нашими дослідженнями, до висновку, що у 74% випадків об'єктами дослідження виступили підписи. Експертизи лише тільки записів та підписів із записами проводяться значно рідше (10% та 16% відповідно).

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, цифрових записів (далі-рукопис) і підпису. Цією експертизою вирішуються і деякі не ідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком). Орієнтовний перелік вирішуваних питань: Чи виконано рукопис певною особою? Чи виконані декілька рукописів однією особою? Чи не виконано рукопис навмисно зміненим почерком? Чи не виконано рукопис в незвичних умовах? Чи не знаходилась особа, яка виконала рукопис, в незвичайному стані? Чи не володіє особа, яка виконала рукопис, навиками написання спеціальними шрифтами? Аналогічні питання можуть вирішуватись і щодо виконавців підписів. Особою якої статі виконано рукопис? До якої групи за віком належить виконавець рукопису?

На проведення зазначеного виду експертизи, слідчий, прокурор повинен надати експертів вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка ідентифікується, що власне може скласти проблематику її проведення загалом.

Практика слідчо-експертної діяльності свідчить, що така протидія може виявлятися особою, потенційного підозрюваного, найчастіше при одержанні зразків почерку чи підписів у трьох формах: у формі відмови від дачі зразків почерку й підписів; у формі перекручування нею свого почерку; у формі надання помилкової інформації про незнання нею транскрипції підпису конкретної людини, у разі підозри, що цей підпис виконаний підозрюваним від його імені. У цьому випадку якісний добір зразків

почерку й підписів може бути визначено не тільки дотриманням правил технології їхнього одержання, а й застосуванням тактичних прийомів з подолання зазначених форм протидії [5, с. 116–117].

Техніко-криміналістична експертиза документів є дієвим засобом встановлення фактичних обставин вчинення постановлення завідомо неправосудного рішення. Передумови до призначення даної експертизи виникають при появі у провадженні документа – речового доказу, відносно якого є сумнів у дійсності чи припущення про підробку.

Типовими завданнями розгляданого виду експертиз за вивченими матеріалами кримінальних проваджень є дослідження відбитків засвідчувальних друкованих форм, встановлення фактів; дослідження штрихів, що перехрещуються; встановлення способів виготовлення бланків документів; встановлення фактів монтажу реквізитів документів. Значно рідше – задачі дослідження фарб та паперу документа, встановлення давності його виготовлення.

Основні питання, які вирішують техніко-криміналістичні експертизи: чи залишений відбиток у документі конкретно засвідчувальною друкованою формою; однією чи різними печатками виконані відбитки у документі; яка послідовність виконання відбитків та підписів.

Технічну експертизу документів призначають коли предметом провокації підкупу є неправомірна вигода у вигляді грошових коштів. Основним питанням, що вирішує в даному випадку даний вид експертизи чи відповідають надані на дослідження банкноти, за своїми характеристиками аналогічним банкнотам, що випущені в обіг Національним банком України.

Комп'ютерно-технічна експертиза. Основними завданнями компютерно-технічної експертизи є: встановлення технічного стану комп'ютерної техніки; виявлення інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, та визначення її цільового призначення; встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам; встановлення авторства програмного продукту; визначення вартості програмного продукту; визначення вартості комп'ютерної техніки. Орієнтовний перелік вирішуваних питань, що слід ставити експер-

ту: Чи міститься на даному носії якась інформація, і якщо так, то яке її цільове призначення? Чи є на носії інформація, що була знищена, і чи можна її відновити та інші. Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експертові надається сам комп'ютерний носій, а також комп'ютерний комплекс, до складу якого входить досліджуваний носій. В деяких випадках можна обмежитися наданням тільки комп'ютерного носія (мобільного терміналу) тощо. Про можливість проведення такого дослідження слід попередньо проконсультуватись з експертом (спеціалістом). До вилучення комп'ютерної техніки слід залучати спеціаліста. Щоб визначити, які саме об'єкти слід надавати експертові в кожному конкретному випадку, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки.

Фоноскопічна експертиза. За результатами проведення дослідження експерти можуть дати пояснення та тлумачення мови людини, закономірностей її зміни під впливом ситуативних та інших факторів (вік, освіта, виховання, навколишнє середовище, знання, професійний досвід та ін.) Об'єктами експертизи є: фрагменти голосу та мовлення, зафіксовані на аудіо- та відеоносіях. Процедура призначення фоноскопічної експертизи відображена у багатьох літературних джерелах Основним завданням експертизи є дослідження фонограм для вирішення питань встановлення людини за голосом, а також ототожнення звуко- та відео-записувальної апаратури.

При призначенні фоноскопічної експертизи слідчому необхідно приділяти основну увагу добору зразків для порівняльного дослідження. досліджуваної фонограми, що буває досить рідко, оскільки підозрюваний може відмовитися від їхнього надання. У зв'язку з цим як зразки для порівняльного дослідження, як правило, використовують вільні і умовно-вільні.

Вільні зразки для порівняльного дослідження, не пов'язані з розслідуванням кримінальним провадженням, можна отримати при виявленні та вилученні під час проведення огляду, обшуку, тимчасового доступу до речей та документів (домашні архіви з аудіо- та відеозаписами урочистостей, аматорські інтерв'ю, публічні виступи тощо).

Умовно-вільні зразки, пов'язані з кримінальним провадженням, надаються з матеріалів кримінального провадження в результаті фіксації процедури проведення окремих слідчих (розшукових) дій (аудіо-, відеозапису мови та голосу підозрюваного при проведенні допиту, одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, обшуку, слідчого експерименту тощо).

Особливість призначення фоноскопичної експертизи у кримінальних провадженнях про провокацію підкупу, полягає в точному формулюванні питань, що має однозначне тлумачення. Якщо експерт вирішуватиме неправильно сформульоване питання, виникає більша ймовірність отримання неправильного висновку, тому при складанні питань слідчому рекомендується проконсультуватися з експертом. Некоректно поставлені перед експертом питання можуть лише свідчити про некомпетентність слідчого в галузі судово-експертної діяльності.

Для фоноскопичної експертизи слідчим можуть бути такі питання 1. Який зміст розмови, записаної на представленій відеофонограмі (аудіозапису) зі слів...до слів)? 2. Чи є на представленій відеофонограмі (аудіозаписі) ознаки монтажу або інших змін, внесених до неї під час виконання запису або після його закінчення? 3. Чи є на відеофонограмі (аудіозапису) голос і мова підозрюваного, зразки мови і голосу якого представлені на відеозаписі (аудіозаписі).

Особливу специфіку має проведення лінгвістичної експертизи, яка може бути здійснена окремо або комплексно, поряд з проведенням фоноскопичного дослідження. Лінгвістична експертиза досліджує особливості комунікації учасників діалогу за допомогою аналізу усного та письмового мовлення. Так, спілкування провокатора та особи, що піддається провокації може відбуватися як особисто, за безпосереднього контакту, так і за допомогою використання комп'ютерних засобів та мобільних телефонів (обмін за допомогою SMS-повідомлень, електронних листів, повідомлень у соцмережах).

Специфіка спілкування між провокатором та особою, що піддається провокації, може складатися у змістовому змісті розмови, яка, з одного боку, складається з обгово-

рення тематики освітнього процесу, а з іншого боку – з маскування передачі-отримання неправомірної вигоди. Дослідження промови експертами-лінгвістами дозволяє як визначити мовленнєву маскування, а й прийоми, використовувані співрозмовниками реалізації злочинних намірів.

Розмову провокатора та особи, що піддається провокації рекомендується досліджувати поетапно: 1) встановлення контакту співрозмовниками; 2) встановлення предмета розмови (домовленість про предмет неправомірної вигоди, про умови передачі, про характер дій за неправомірну вигоду); 3) завершення розмови.

Першим найважливішим завданням експертного дослідження є встановлення дослівного змісту розмови співрозмовників, причому встановлюється як зміст всіх фраз, а й інтонацій учасників.

Згідно з дослідженими матеріалами кримінальних проваджень виділено такі типові помилки та неточності при складанні фонограм, стенограм розмови: 1) опис розмови спільно з деталями події, що відбувається Вказана інформація в подальшому не може бути використана в ході дослідження; 2) невиявлення особливостей мовлення співрозмовника (особливості вимови фраз, мовні помилки, використання діалектів, стилі мови). Наприклад, розмова між провокатором та особою, що піддається провокації, може вестися сленгом або із використанням жаргону. 3) граматичні та пунктуаційні помилки, що виникають у ході опису розмови; 4) пропуски фраз та окремих реплік, особливо якщо у розмові з'являються сторонні особи, які не беруть участь у злочинній події; 5) значна кількість фраз відзначається як нерозбірлива; 6) не описуються наявні сигнали (сторонні шуми, музика та інше).

Матеріали кримінальних проваджень у сфері службової діяльності показують, що вищезгадані помилки виникають тоді, коли дослівний зміст розмови встановлював слідчий чи оперативний працівник. Відповідно, вважаємо за необхідне під час фіксації фонограм, стенограм розмови використовувати допомогу спеціаліста-лінгвіста.

Другим завданням лінгвістичного дослідження є встановлення предмета розмови. Дуже часто провокатори в процесі спілкуван-

ня маскують свої злочинні наміри під обговорення проблем, щоб він став незрозумілим для оточуючих. Нерідко використовується мовний код, тобто використання певної ключової фрази в процесі спілкування. Ознаками мовного маскування є спонтанність мови, мовний код або умовна мова, зрозуміла для обох співрозмовників.

Так, згідно з матеріалами кримінальних проваджень, у процесі домовленості про отримання неправомірної вигоди, для позначення використовує такі терміни: подарунк, борг, замовлення, завдання, матеріальна допомога, спонсорська допомога, документи, матеріали тощо.

Висновки. Таким чином, під час розслідування кримінальних проваджень за фактами провокації підкупу, доцільно вести мову

про використання чотирьох основних форм застосування спеціальних знань: призначення судових експертиз; залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; консультативна та довідкова допомога спеціаліста; безпосереднє використання слідчим спеціальних знань. В ході проведення досудового розслідування кримінальних проваджень про провокацію підкупу, слід призначати наступні види судових експертиз: експертизу речовин, матеріалів та виробів, почеркознавчу, техніко-криміналістичну; технічну експертизу документів, лінгвістичну, фоноскопічну та інші види. В ході нашого дослідження, сформульовано завдання, що вирішують зазначені види криміналістичних експертиз та сформульовано перелік питань, що слід ставити на виконання експерту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Циркаль В.В. Участие специалистов в подготовке к проведению следственных действий. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Выпуск 17. К.: Вища школа, 1978. С. 44–49.
2. Мировська А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування фальшивомонетництва: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 285 с.
3. Романюк Б. Призначення судової експертизи на досудовому слідстві: деякі проблемні питання. *Право України*. 2003. №3. С. 86–91.
4. Вирок Глухівського міськрайсуду Сумської області від 31.10.2016. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62388610>
5. Качурін С. Одержання зразків для експертного дослідження: проблеми теоретичного та практичного характеру. *Право України*. 2004. №1. С. 115–118.